

Михайло Кольцов

Огляд: «Метафізика Донецька»¹

Кожне місто, як соціально-культурна одиниця, завжди має свій простір для запитування. І найцікавіше питання, яке може бути поставлене місту — це питання про його смисл та основи існування. Про те, що робить це місто як схожим на інші, так і унікальним, коли як існування міста, так і життя в ньому, є питанням. І збірка «Метафізика Донецьку» була створена для того, щоб зробити ці питання публічними і спробувати дати на них відповідь. Більше того, автори поставили собі за мету познайомити читача з містом, навіть якщо він його ніколи не бачив.

Однак цієї мети досягнуто не було. Перед нами лише збірка напівлітературних есе, в яких смисл досить часто приноситься в жертву заради риторики. Взяти хоча б сам термін «метафізика», який автори винесли у заголовок. Уже на рівні анотації він стає синонімічним «феноменології метафізики», «культурній онтології», що відразу викликає питання «Так про що буде йти мова?». Власне літературну складову есе оцінювати складно — це не наша компетенція. Однак те, що є в них від філософії ми маємо повне право піддавати аналізу.

Автори виокремили три групи смислів, в яких узагальнюють «культурну онтологію» Донецьку — топоси часу, локуси, персони та символи. Цікавий вибір як для питання про метафізику, однак цілком закономірний з огляду на матеріал. Всьому цьому передує «Слово про метафізику» — непогана спроба надати осмисленості та єдності матеріалу збірки, але запам'яталась вона лиш тим, що її прикінцева частина стала анотацією, тож читачу доведеться пережити легке дежавю.

Розділ, присвячений топосам часу, розпочинає «Есей про трамвай» — своєрідна спроба показати наземний рейковий транспорт як характерну рису міста. При всій моїй любові до трамваїв, він був вартий кращого: перед нами есей, де заради красивого слова смислом або жертвували, або ігнорували. Взяти хоча б «архе транспорту», який слід вбачати в колесі. Яким чином виникнення колеса стало осьовим часом цивілізації, якщо згадки про колесо зустрічаються в V-IV тисячоліттях до нашої ери, а осьовий час припадає лише на I тисячоліття? Яким чином зебри та лошаки Пржевальського актуалізували безмежні потенції колеса, якщо обидва ніколи не використовувалися в господарчій діяльності? В останньому випадку автора могла підвести стаття про трамвай в українській Вікіпедії, де вказується «зброва тяга» трамваїв. Сподіваємось, цю статтю не здали як реферат в якомусь з українських університетів.

Заради справедливості варто відмітити, що автор піднімає цікаву і важливу тему — виживання трамваю (зі всім його шармом) як громадського транспорту в сучасних містах. Подекуди видно, наскільки щиро автор переживає за його долю. Але який це має стосунок до «культурної онтології» Донецька — так і залишилось питанням.

Есей про шепіт міської тиші видається ближчим до тематики збірки, але він більше підходить до розділу Локуси. Через те, що автор задав своєму есею діалогічний ритм, основну суть його твору вдається зрозуміти не відразу. До теми тиші автор добирається досить довго, вона проявляється лише наприкінці. Але тільки тут стає зрозумілим, що має

¹ Білокобильський О., Гуржи В., Додонов Р., Золотаренко О., Левицький В., Луковенко І., Козловський І., Коржов Г., Мошовський Т., Пасько І., Пасько Я., Сидорова К., Сирочкін Д., Тараненко О., Халіков Р., Черенков М. 2012. *Метафізика Донецька. Філософські есе*. Донецьк: Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка, ТОВ «Східний видавничий дім», 2012, 190 с.

місце парадокс: тиша, яка є частиною міста, насправді є йому чужою, адже місто — це шумна гра, в якій для тиші немає місця. І, як не дивно, саме ця чужість тиші утримує місто в рівновазі з самим собою.

Ялинка як елемент культурної хронології стала предметом розгляду наступного есею. Його Автор, хоч і помітив концепт «світового дерева», все ж таки не дав йому належного розвитку, і в результаті ми маємо справу радше з маніфестом, аніж зі спробою осмислення.

Набагато сміливішим виявився есей про творення сакрального простору Донецька як міста. Та ця ідея має досить дивний характер і змушує консультиватись з історичними джерелами. Зокрема, інтенсивний етап містоутворення, за автором, починається від XVI століття «із заселення регіону вихідцями з українських земель та Московської держави»; людність інших рас до уваги не береться. І це при тому, що в обраному ключі про історію Донецька можна говорити максимум з XVIII століття. Проблеми у автора є і з самою історією сакрального простору — через один абзац вона закінчується руйнуванням більшовиками. В есеї є ще кілька цікавих спостережень, наприклад, про «чорновик міста». Але, загалом, цей текст виглядає своєрідним логічним завершенням всього розділу — хронотоп Донецьку вартий кращого осмислення, а те, що є, назвати метафізикою навряд чи можна.

Перший же есей розділу Локуси присвячений безпосередньо просторовій організації Донецька. І він виявився прекрасною спробою осмислення просторової ідентичності Донецька не тільки в його унікальних рисах, але також у тому, в чому він схожий на інші міста. І хоч висновок автора про зв'язок простору Донецька з етичними нормами цього міста залишається гіпотетичним, цей есей, безсумнівно, варто прочитати, щоб зрозуміти специфіку міста.

«Життя. Смерть. Міф» — досить широка і претензійна назва для есею. Але його зміст того вартий. Спроба осмислити горизонти ідентичності через простір цвинтаря — смілива і оригінальна ідея. Перед нами дійсно філософська робота, не переобтяжена риторикою, а лиш вимогою якомога ближче підійти до тих смислів, які лежать в основі культурної ідентичності.

Але вже наступний есей обриває такий сильний початок розділу і повертає нас до риторики «з глибин суб'єктивного духу» (не в гегелівському розумінні цього виразу). Автори наче забули, що збірка присвячена Донецьку, а не Донбасу. Подекуди, аргументація порушує всі норми *critical reasoning*, і є типовим прикладом *logical fallacies*. Зокрема, оцей пасаж: «Більшість експертів, інтелектуалів, політиків, осіб із різною освітою та світоглядною орієнтацією в Україні теж упевнено стверджують формування тут сильної регіональної ідентичності. Дослідники певною мірою мають рацію. Утім, вельми доречною є думка Гегеля про співвідношення розумної та “хибної ідентичності, яка може зберігати єдність і життєву цілісність тільки силою та примусом”». Можливо, деякі думки авторів і є доречними, але точно не для цієї збірки.

Парадоксально, але вже наступне есе пояснює, що плутанина «Донбасу» і «Донецьку» є «жертвою “дрібних” міфологічних неточностей, що вкорінились в донецьку міфологію». Автор проводить цілісну розробку міфологем Донецька, які закріплюються масовою культурою. Перед нами добре проведений аналіз, що відмінно поєднує емпіричні спостереження з концептуальними конструкціями. І хоч цей есей піднімає важливі аспекти донецької ідентичності, питання «А як це стосується метафізики?» для нього залишається так само відкритим.

Я завжди з підозрою ставився до публікацій, у заголовках яких є словосполучення «до питання про», «кілька зауважень», «кілька слів». І кілька слів про релігійні локуси Донецька не залишилися винятком. Якщо попередні автори, які піднімали питання про релігійну

ідентичність Донецька, вказували на його мультикультуральність, з якої неодмінно випливає мультирелігійність, або, принаймні, зазначали, що монорелігійність є міфологічним конструктом, то автори цього есею відразу постулюють «яскраво виражений православний характер». Добре, що хоч іншим конфесіям приділено увагу. Та зауваження до попереднього есею, як і до всієї збірки залишається тим самим — тут є соціологія, культурологія, релігієзнавство, навіть трохи філософії, але тут немає метафізики. Її не можна актуалізувати, зайшовши в простір теології чи іміджу.

Розділ про персони і символи залишив гнітюче враження. Його зміст настільки близький до літератури, що навряд чи її варто, якщо можливо, оцінювати. Єдине, що есей про метафізичність териконів цікавий тим, що хоча б в заголовку присутнє слово «метафізика». Але на цьому метафізика і закінчується, адже автора більше цікавить аксіологічний та естетичний аспекти териконів. Хоча, есей про донецький даршан набагато цікавіший, хоча б з історично-культурологічної точки зору.

Підводячи підсумок, навряд чи відзначу більше, аніж було сказано — у цій збірці немає метафізики, тож назву слід сприймати як метафору. В ній є цікаві думки, автори і дослідження, є питання і відповіді. Але, навіть за відсутності метафізики, Донецьк вартий більшого.